

VIDENSKABERNES SELSKABS ARKIVKOMMISSION.

Af Poul Møller.

I Henhold til Loven af 4. Oktober 1919 om Afløsning af Len og Stamhuse skete der som bekendt i de nærmest følgende Aar en almindelig Overgang af disse til fri Ejendom. Følgen heraf er blevet, at et stort Antal Herregaarde, der gennem lange Tider havde været i de samme Familiers Besiddelse, i de sidste Aartier er kommet paa nye Hænder. Disse Ejerskifter viste sig hurtigt at medføre en stærkt truende Fare for Tilintetgørelse af de Familiepapirer og Godsarkivalier, som fra gammel Tid opbevares paa Gaardene, og hvis Sikring, Ordning og Registrering er af den største Betydning for Historieforskningen.

I Erkendelse heraf nedsatte Videnskabernes Selskab paa sit Møde den 1. December 1922 en Kommission med det noget besværlige, men rammende Navn »*Det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Kommission til Undersøgelse af de i dansk Privat-eje bevarede Kilder til dansk Historie*«. Initiativet var udgaaet fra Professor *Aage Friis*, der valgtes til Kommissionens Formand, og hvem Hovedæren for de opnaaede Resultater af dens Virksomhed tilkommer.¹⁾

Efter at man i Løbet af 1923 havde fastlagt Rammerne for Arkivkommissionens kommende Virksomhed og foretaget nogle orienterende Undersøgelser, indledtes Aaret efter det praktiske Arbejde. Dette former sig saaledes, at der gennem Korrespondance eller ved Besøg paa Stedet søges Oplysning om, hvorvidt der paa de forskellige Herregaarde findes Arkivalier. Viser dette

¹⁾ Udførligere Oplysninger om Arkivkommissionens Stiftelse og Arbejde findes i Beretning om Kommissionens Virksomhed 1922—1936, udg. af Videnskabernes Selskab, Kbh. 1937, samt i dens Aarsberetninger.

sig at være Tilfældet, rettes der Anmodning til den paagældende Ejer om at give sit Samtykke til en Gennemgang af Sagerne med det Formaal at ordne og registrere dem. Da det selvfølgelig ogsaa for Arkivbesidderen er af Interesse at faa Rede paa, hvad hans Arkiv indeholder, opnaas denne Tilladelse som Regel uden Vanskelighed.

Dernæst overdrages den nærmere Undersøgelse af Arkivalierne til en af Kommissionens Medarbejdere, sædvanligvis yngre Historikere, der udfører Arbejdet under Kontrol af erfarne Arkivfolk. Naar Ordningen er tilendebragt, faar Arkivejeren tilsendt et Eksemplar af den udarbejdede Fortegnelse, mens andre Eksemplarer af denne indlemmes i Kommissionens Samling af Registraturer, som er tilgængelig for Historieforskerne i et Omfang, der i hvert enkelt Tilfælde er fastsat efter Forhandling mellem Besidderen og Kommissionen.

Efter endt Gennemgang tilbageleveres Arkivalierne, med mindre Ejeren foretrækker at overdrage dem til et offentligt Arkiv eller Bibliotek, enten som Gave eller som Depositum med Forbehold af Ejendomsretten. Dette er ikke sjældent Tilfældet, bl. a. fordi det ofte er forbundet med store Vanskeligheder paa Gaardene at tilvejebringe fuldt betryggende Opbevaringsforhold, under hvilke Papirerne hverken er udsat for Ødelæggelse af Brand eller af Fugtighed.

I de 14 Aar, der er gaaet, siden Arkivkommissionen paa-begyndte sin Virksomhed, har næsten 400 Besiddere af større Landejendomme ladet Kommissionen gennemgaa deres Arkiver, som derpaa er blevet ordnede og registrerede, for saa vidt de indeholdt *Familiepapirer* eller *Godsarkivalier* af historisk Betydning. Det er saaledes i Løbet af relativt kort Tid lykkedes at faa undersøgt en væsentlig Del af Landets *Herregaardsarkiver*, deriblandt nogle af de største og mest værdifulde.

Til Belysning af, hvad disse private Arkivfonds kan indeholde, skal anføres nogle faa Eksempler: Paa Brattingsborg blev der i det righoldige Godsarkiv fundet Matrikler og Jordebøger 1688 ff., Tingbøger for Samsø Birk 1667 ff., og Skifteprotokoller 1672 ff. Paa Broholm opbevaredes foruden et omfattende Godsarkiv tillige

store Samlinger af Privatbreve til Medlemmer af Familien Sehested. Herlufsholm rummer Rester af det gamle Skovklosters Arkiv, med Pergamentsbreve helt tilbage fra 1100-Tallet, samt Skolens og Godsets Sager, af hvilke de ældste stammer fra det 17. Aarhundrede. Lindenborg Godsarkiv (ca. 250 Pakker og Bind) er deponeret i Landsarkivet i Viborg, mens de derværende værdifulde Schimmelmanske Privatpapirer er gaaet til Rigsarkivet. Arkivet paa Sebberkloster har især Interesse derved, at det indeholder et betydningsfuldt Materiale til Forstaaelse af de historiske Forhold vedrørende Limfjordsfiskeriet. Endelig skal blot nævnes, at der i Vallø Stifts Arkiv findes Adkomstbreve fra 1300-Aarene og Kirkeregnskabsprotokoller, begyndende 1540.

Samtidig med at Arkivkommissionen hidtil i første Række har koncentreret sig om Arbejdet med Herregaardsarkiverne, har den ogsaa, naar Lejlighed gaves dertil, udfoldet Bestræbelser for at sikre *andre private Arkivfunds*. Særlig i de senere Aar, efter at Gennemgangen af Hovedgaardene nu er langt fremskredet, er der i stor Udstrækning foretaget Undersøgelser af Privatpapirer, som opbevares andet Steds. Denne Side af Kommissionens Virksomhed har det vist sig mest formaalstjenligt at organisere paa den Maade, at det praktiske Arbejde udføres efter Samraad med de forskellige Egenes *historiske Foreninger* og under Medvirken af *Lokalhistorikere* og andre stedkendte Folk med historiske Interesser. Denne Fremgangsmaade har for flere Landsdeles Vedkommende muliggjort Iværksættelsen af en planmæssig Opsporing af historiske Kilder, hvis Tilstedeværelse det ellers i mange Tilfælde vilde have været yderst besværligt at faa konstateret.

Den første Landsdel, som paa denne Maade blev gennemtrawlet med det Formaal at komme til Klarhed over, hvad der findes af Kildemateriale spredt rundt om hos Befolkningen, var *Bornholm*. Undersøgelsen og Indsamlingen her tog sin Begyndelse i 1933 og var Resultatet af et Samarbejde mellem Arkivkommissionen, som stillede de nødvendige Pengemidler til Raadighed og førte Tilsyn med Arbejdets Udførelse, og Bestyrelsen for Bornholms Museum.

Omtrent samtidig igangsattes en lignende systematisk Afsøgning af *Nordslesvig*, hvor Kommissionen indledte et frugtbrin-

gende Samvirke med *H. P. Hanssen* og Historisk Samfund for Sønderjylland. Arbejdet blev her tilrettelagt saaledes, at over hundrede interesserede Mænd, fordelt over hele Landsdelen, paa tog sig at gennemsøge hver sit nærmere begrænsede Omraade under sagkyndig Vejledning fra Kommissionens Side. Af disse Tillidsmænd er udarbejdet en lang Række Beretninger og Arkivfortegnelser, og takket være deres Virksomhed har det nye Landsarkiv i Aabenraa modtaget et rigt Kildemateriale, ikke mindst til Belysning af den nationale Udvikling i Grænselandet.

Ogsaa i Vendsyssel har Arkivkommissionen indledt en systematisk Efterforskning, som nyder god Fremme, hvilket først og fremmest skyldes Støtte fra Lokallhistorikeren Postmester *C. Klitgaard* i Hjørring. Det er Hensigten at fortsætte med saadanne Undersøgelser ogsaa i andre Egne, i saa stor Udstrækning som muligt med Bistand af historisk interesserede Folk paa Stedet.

Da Kommissionen gennem sin Virksomhed efterhaanden er kommet i Forbindelse med forskellige *Provinsmuseer*, er det naturligt, at den ogsaa har taget Arbejdet op med at undersøge disse Institutioners Arkiver. Heri er der jævnlig henlagt historiske Dokumenter og Protokoller (f. Eks. Lavsbøger), som man snarere vilde vente at finde i Landsarkiverne, hvortil de da ogsaa i flere Tilfælde er blevet afleveret efter Kommissionens Henstilling. I de senere Aar er der ført Forhandlinger med Museerne i Aalborg, Aarhus (»Den gamle By«), Frederiksværk, Herning, Hjørring, Kolding (Museet paa Koldinghus), Skanderborg, Sønderborg, Thisted og Viborg. For nogle af disse Museers Vedkommende er Undersøgelserne tilendebragt. Det gælder saaledes Sønderborg Museum, hvorfra en Del vigtige Arkivalier — bl. a. Raadstuearkivalier fra Sønderborg Købstad — er blevet overført til Landsarkivet i Aabenraa. I Museet paa Koldinghus fandtes foruden forskellige Arkivalier, Kolding Købstad vedkommende, ogsaa Sager angaaende Stenderup, Varmark, Hejls, Vejstrup, Vojens og Skærbæk. Endvidere opbevaredes paa Koldinghus en Del Privatpapirer (især Breve og Memoirer) vedrørende de to slesvigske Krige. Af Arkivalierne i dette Museum blev nogle overdraget til Rigsarkivet,

andre til Landsarkivet i Viborg. I denne Forbindelse skal endnu blot nævnes, at Landsarkivet for Sjælland fra Frederiksværk og Omegns Museumsforening har modtaget forskellige Papirer vedrørende Gaarden Emilsminde og Familien Mynster.

Et lignende Samarbejde som med Provinsmuseerne har Kommissionen indledt med de *historiske Lokalforeninger* om Ordning og Registrering af de i disses Værge beroende Arkivalier.

Medens Arkivkommissionens Egnundersøgelser hovedsagelig kommer Lokalhistorien tilgode, udfoldes der stærke Bestræbelser for at iværksætte tilsvarende Eftersøgninger af *personhistorisk Kildestof*, især skriftlige Efterladenskaber efter Mænd og Kvinder, der har spillet en Rolle som Statsmænd, Politikere, Embedsmænd, Forfattere, Videnskabsmænd og Kunstnere o. s. v. Kendskabet til saadanne Personligheders Liv vil selvsagt altid være af grundlæggende Værdi for den almindelige historiske Forskning.

Paa dette Arbejdsfelt som paa de andre har Kommissionen først og sidst haft sin Opmærksomhed rettet mod de Arkivalier, der i særlig Grad truedes af Tilintetgørelse, hvis en Sikring ikke snarest fandt Sted. I de sidste Par Aar er der saaledes foretaget en omfattende Indsamling af Papirer, efterladt af fremtrædende danske *Højskolefolk* og Førere inden for den grundtvigske Bevægelse. Eksempelvis er Højskoleforstander Ludvig Schrøders overordentlig righoldige Privatarkiv, som bl. a. indeholder i Titusindvis af Breve til ham, blevet ordnet og registreret og derpaa af hans Efterladte deponeret i Det kgl. Bibliotek. I hvor høj Grad Kommissionens Arbejde er paakrævet ogsaa paa dette Omraade, ses bedst af den sørgelige Kendsgerning, at adskillige Sager af Interesse allerede nu er gaaet tabt, f. Eks. Højskoleforstander Christopher Bågøs store Brevsamling.

Til alt Held er det dog lykkedes Arkivkommissionen at redde en Mængde Privatarkivalier — saavel hidrørende fra Højskolefolk som fra andre —, der ellers efter al Sandsynlighed i Løbet af en kort Aarrække for Størstedelens Vedkommende vilde være gaaet til Grunde. I alt har Kommissionen til Dato ydet sin Medvirkning til Ordning, Registrering og Sikring af over 100 Privat-

arkiver, efterladt af fremragende Enkeltpersoner eller Familier. I Flæng kan nævnes: Familierne Goos, Guldberg, Hage, Hammerich, Holck-Winterfeldt, Schimmelmann, Thalbitzer og Ørsted; Politikerne Christen Berg, C. St. A. Bille, Lars Dinesen, H. P. Hanssen, Sofus og Svend Høgsbro, Gustav Johannsen, Orla Lehmann, D. G. Monrad, Ove Røde og N. J. Termansen; Forfatterne Herman Bang, Morten Eskesen, J. L. Heiberg, Amalie og Erik Skram samt Vilh. Topsøe; Højskolemændene Thomas Bredsdorff, J. C. la Cour, Povl Hansen, J. P. Kristensen-Randers, Jens Lund, Jens Nørregaard, Alfred Povlsen, Hans Rosendal og Ernst Trier; Officererne C. C. Lundbye, O. H. Lütken og V. H. O. Madsen; endvidere Gejstlige som Vilhelm Birkedal, Valdemar Brücker, Johs. Clausen, C. T. Engelstoft, Olfert Ricard og Th. Skat-Rørdam; og endelig saa forskellige Personligheder som Maleren Carl Bloch, Sceneinstruktør William Bloch, Hofmarskal Johan Bülow, Politidirektør V. C. Crone, Skuespillerinden Johanne Louise Heiberg, Historikeren Edvard Holm, Postmester Josef Michaelsen og Skolemanden Johan Ottosen.

Naar henses til Betydningen og Omfanget af Arkivkommissionens Virksomhed, er det naturligt, at den for længst har vundet almindelig Anerkendelse, saaledes at der — foruden af Videnskaberne Selskab — ydes den økonomisk Understøttelse af Carlsbergfondet, Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat samt af Staten.
